

Інформаційно-аналітичні ресурси наукової бібліотеки

У роботі секції «Інформаційно-аналітичні ресурси наукової бібліотеки» взяли участь провідні фахівці Служби ситуативного аналізу Секретаріату Президента України, Інституту оперативної діяльності та національної безпеки, ЦНБ імені Якуба Коласа НАН Білорусі, Державної історичної бібліотеки України, Київського національного університету технологій і дизайну, КНЕУ, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, НТУУ «КПІ», КБІС, НТБ НАУ, Книжкової палати України, Національної наукової медичної бібліотеки, НБУВ.

У рамках роботи секції було розглянуто комплекс проблем, пов'язаний з трансформацією форм і методів діяльності бібліотек в умовах глобалізації, необхідністю підвищення ефективності бібліотечних інформаційно-аналітичних продуктів, урізноманітнення їх жанрів, використання інноваційних технологій у забезпеченні наукового супроводу суспільних перетворень, особливостями комплектування фондів бібліотек у період формування інформаційного суспільства, аналізувалися першочергові завдання, які висуваються сьогодні і на розв'язання яких мають бути спрямовані зусилля бібліотечних структур.

Під час роботи секції її учасниками були накреслені основні напрями розвитку і вдосконалення діяльності інформаційно-аналітичних відділів бібліотек, поглиблення міжбібліотечної кооперації, шляхи підвищення ефективності функціонування бібліотек як універсальних інформаційних центрів у сфері забезпечення інформаційного супроводу суспільних перетворень.

Так, **В. М. Горовий**, заступник генерального директора НБУВ, керівник СІАЗ, д-р іст. наук, с. н. с., у

своєму виступі підкреслив, що заявлена тема конференції свідчить про усвідомлення науковою громадськістю важливості різних форм кооперації у діяльності бібліотечних установ. Об'єднання зусиль бібліотек з метою більш ефективного комплектування, використання наявних фондів, вдосконалення обслуговування різних категорій користувачів характерне сьогодні для всієї світової практики розвитку бібліотечної діяльності в умовах впровадження, підвищення дієвості електронних інформаційних технологій, що в умовах глобальної інформатизації сприяє різкому підвищенню її суспільного значення. В умовах сучасної України ця діяльність набуває особливої ваги ще й з огляду на те, що організація ефективного використання необхідної суспільству інформації є однією із основних умов, що можуть нейтралізувати негативну тенденцію відставання від передових країн світу на шляху прогресу.

Практичний досвід сьогодення свідчить, що різні форми кооперації в бібліотечній роботі уже зараз дають можливості:

- більш раціонально, ніж у самостійному варіанті, використовувати державні кошти, виділені на закупівлю літератури, періодики та в різний спосіб організованої електронної інформації, електронних баз, особливо зарубіжних;
- ефективніше вводити в суспільний обіг інформацію бібліотечних фондів. Особливо продуктивним цей процес стає при впровадженні дистанційних форм обслуговування користувачів;
- полегшувати використання інформаційних ресурсів на стику наук, суспільних проблем тощо;

- на базі об'єднання зусиль вдосконалити вивчення передового досвіду методів формування сучасних інформаційних ресурсів і управління їх використанням;
- ефективніше підвищувати професійний і науково-методологічний рівень бібліотечної роботи з урахуванням сучасних запитів різних категорій користувачів, перспектив еволюції суспільства в напрямі інформаційного етапу його розвитку;
- розвивати бібліотечні заклади як центри виробництва нової інформації, що в перспективі мають стати важливими суб'єктами різних інформаційних послуг.

Щодо останнього СІАЗ як спеціальна інформаційно-аналітична структура НБУВ, вдосконалюючи форми роботи із своїми замовниками, постійно забезпечує і систематизує відповідний досвід. Характерною особливістю її функціонування в останні роки, зокрема, є налагодження тісного співробітництва, ефективних зв'язків із постійними замовниками, що поступово переходять в певні форми кооперації, взаємовигідні для кожної із сторін і ефективні для процесу використання інформаційних ресурсів. Сучасні форми кооперації підтверджують висловлювану вже раніше істину про те, що при належній організації співпраці відбувається не механічне об'єднання ресурсів, а багаторазове посилення загального інформаційного потенціалу.

Методологічні основи оброблення неструктурованої інформації в інтересах забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності були розглянуті в доповіді с. н. с. Інституту оперативної діяльності та національної безпеки **В. Г. Хланя**. У виступі, зокрема, наголошувалось на необхідності розроблення спеціальних інформаційних технологій (ІТ), які забезпечували б можливість вивчення та опрацювання в контексті інформаційно-аналітичної діяльності великої кількості документальних матеріалів.

Зазначалось, що, враховуючи цілі, задачі й вимоги, що висуваються до результатів аналітичної роботи, будь-яке аналітичне завдання можна поділити на два компоненти: контрольньо-нормативний і проблемно-інноваційний. Перший спрямований на забезпечення стійкого функціонування системи у рамках сформованої технології управління, другий – на виявлення проблем, що перешкоджають більш ефективному функціонуванню і виробленню відповідних пропозицій щодо удосконалення та розвитку системи й об'єкта управління. Перевага першого компонента характерна для періодів стабільного функціонування. Пріоритет другого спостерігається, в першу чергу, на етапах динамічної зміни умов функціонування системи, коли наявне усвідомлення необхідності внесення змін до системи або об'єкта управління.

Зазначені компоненти аналітичної діяльності відрізняються за методами і засобами технологічної підтримки. Для контрольньо-нормативного компонента характерне таке:

- як основний метод аналізу інформації використовується теорія статистики;

- активно застосовуються нормативні моделі предметної області, у тому числі у вигляді заздалегідь розроблених і погоджених рубрикаторів;
- аналіз ситуації проводиться методом її приведення до типової або такої, що зустрічалась раніше.

Природа проблемно-інноваційного компонента на сьогодні вивчена істотно менше. Вона має більш неформалізований характер порівняно з контрольньо-нормативною компонентою.

Водночас необхідно зазначити, що для проблемно-інноваційного компонента ключовим поняттям є проблема, яка становить предмет аналізу. Наявність проблеми зумовлює проведення аналітичної роботи та початок реалізації другого компонента, спрямованого на вироблення пропозицій щодо удосконалення та подальшого розвитку системи або об'єкта управління.

Враховуючи, що проблемно-інноваційний компонент аналітичної діяльності пов'язаний з процесом прийняття рішення щодо удосконалення структури системи або об'єкта управління, її можна називати структурною аналітикою.

Технологічна підтримка структурної аналітики є пріоритетним завданням, при вирішенні якого планується розробити інтелектуальні технології оброблення неструктурованої інформації.

Особливості методики виробництва інформаційно-аналітичних продуктів у сучасній бібліотеці, зокрема специфіку використання матеріалів соціологічних досліджень у роботі інформаційно-аналітичних центрів наукових бібліотек, технології бібліотечно-інформаційного обслуговування дистанційних замовників, пошукові системи та засоби оброблення інформації у підготовці інформаційно-аналітичних продуктів наукових бібліотек було висвітлено в доповідях **Ю. М. Половинчак**, канд. іст. наук, с. н. с. НБУВ, **І. В. Соколової**, м. н. с. НБУВ, **О. В. Порхун**, м. н. с. НБУВ, **Г. І. Булахової**, м. н. с. НБУВ.

У виступах наголошувалось, що прийняття управлінських рішень і реалізація практичних заходів з боку законодавчих і виконавчих органів влади вимагає сьогодні оперативного науково-інформаційного забезпечення. При цьому підкреслювалось, що значну роль у такому забезпеченні відіграють наукові бібліотеки, зокрема їх інформаційно-аналітичні центри, одним з напрямів діяльності яких є дослідження громадської думки як важливого соціального інституту громадянського суспільства. Водночас розвиток демократичних інституцій в Україні та масових політичних, маркетингових, соціальних, прикладних опитувань поставили перед аналітиками ряд проблем, пов'язаних зі специфікою використання даних соціологічних досліджень.

Фахівців не може не турбувати поява у вітчизняному інформаційному просторі величезного масиву неякісних, недостовірних чи навіть відверто сфальсифікованих «соціологічних» даних.

Фактично, на сучасному етапі, здійснюючи політо-

логічний аналіз, слід враховувати, що результати різноманітних соціологічних опитувань та коментарі до них, якими досить часто оперують ЗМІ, можуть бути своєрідною технологією, покликаною вплинути на громадську думку.

Зрозуміло, що надання якісних інформаційних послуг, зокрема у сфері політологічного аналізу, потребує врахування некоректних даних соціологічних опитувань. Критеріями професіоналізму соціологічної компанії можна вважати широкий спектр дослідження, а не тільки політичний напрям та значний стаж роботи на ринку. Соціологічна служба повинна обов'язково мати свою мережу – спеціально організовану систему збирання соціологічної інформації з осередками в регіонах. Практика аналізу і використання соціологічних матеріалів у аналітичній роботі СІАЗу свідчить, що вагомими факторами є її участь у міжнародних і національних наукових та професійних об'єднаннях, науковий авторитет її керівника, наявність сайту Служби, на якому публікуються не лише результати опитувань, а і методологічна інформація щодо того, як проводилося те чи інше дослідження. Відсів даних, що не заслуговують на довіру, дасть змогу отримати максимально об'єктивний результат у дослідженні громадської думки та врахувати його під час підготовки інформаційно-аналітичного продукту.

Детальний аналіз вивчення механізмів формування громадської думки як складової діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек та впливу на його трансформацію електронних технологій здійснив у своїй доповіді н. с. НБУВ **А. Л. Потіха**. Було ґрунтовно висвітлено вплив ЗМІ на формування свідомості окремої людини і суспільних груп, зокрема ризики, якими загрожує соціуму намагання маніпулювати через ЗМІ суспільною свідомістю. Проте позитивні аспекти діяльності мас-медіа в нових умовах набагато переважають ці ризики, адже мас-медіа за своєю природою пристосовані до переходу суспільства в інформаційну стадію розвитку, а інтернет-простір надає матеріалам медіа додаткову актуальність, оперативність, універсальність (бо вони орієнтуються на широку аудиторію), відносну анонімність, одночасність надходження до аудиторії. Ці властивості дають змогу мас-медіа вільно переходити до інтернет-простору, не змінюючи принципових засад своєї діяльності.

Інтернет-медіа мають додаткові переваги перед традиційними, а саме: можливість вільного вибору часу користувачем, можливість повторного використання, одержання, передання інформації фактично одночасно з подією, глобальне розповсюдження інформації, інтерактивність, широке використання можливостей мультимедіа, відсутність накладу або обмеженої аудиторії, простота в обробленні та поширенні інформації, надширокі можливості асортименту інформаційних матеріалів. Інтернет-медіа не потребують великої кількості ресурсів, і це забезпечує більший політичний плюралізм та культурне розмаїття.

З іншого боку, не варто переоцінювати силу впливу ЗМІ. Здатність засобів масової інформації впливати на формування пріоритетів і орієнтувати людей виявляється значно обмеженою, якщо останні цікавляться громадським життям, мають тверді політичні переконання і доступ до альтернативних джерел інформації. Якщо ж громадяни взагалі не цікавляться політичними проблемами, здатність ЗМІ спрямовувати увагу також виявляється недостатньою.

У виступах підсумовувалось, що використання інтернет-ресурсів потребує створення засобів повнотекстового пошуку, автоматичної класифікації та автоматичних систем оброблення електронних документів. Розв'язання цих проблем дасть змогу забезпечити ефективність та перспективу використання технологій інтернету при формуванні інформаційної продукції бібліотеки.

Питанням формування інтернет-середовища, зокрема його українського сегменту, розвитку останнього, принципам і політиці управління, використанню інтернет-інформації як джерела задоволення інформаційних запитів користувачів сучасної бібліотеки, специфіці висвітлення окремих соціально-політичних, економічних, гуманітарних аспектів у інтернет-виданнях було присвячено виступи **Б. П. Якушка**, зав. відділу НБУВ, **Л. А. Чуприни**, зав. відділу НБУВ, **С. П. Кулицького**, канд. екон. наук, с. н. с. НБУВ, **Л. П. Чернявської**, м. н. с. НБУВ, **О. О. Натарова**, м. н. с. НБУВ, **Г. Г. Покровської**, гол. бібліографа НБУВ, **Н. Г. Іванової**, редактора НБУВ.

У доповідях відзначалось, що наслідком стрімкого розвитку ІТ стали дві взаємозалежні тенденції: продукування великих обсягів наукової інформації і дедалі зростаюча потреба в науковій інформації.

Потреба в науковій, зокрема оперативній, інформації зумовлена тим, що в глобалізованому світі розвиток інформаційних технологій кардинально змінив швидкість і характер інформаційних обмінів у світі. Сьогодні знання поширюється дуже швидко, воно є одночасно індивідуальним і колективним. При цьому ІТ дають змогу, долаючи кордони, створити єдиний віртуальний простір для взаємодії і спільних дій груп дослідників з різних країн світу. Тому оперативний науково-інформаційний обмін між науковцями, в тому числі й шляхом використання можливостей інтернет-середовища, став необхідною умовою успішного проведення дослідницької роботи.

Використання інтернету поставило бібліотеки в нову інформаційну ситуацію, дало їм нову форму обслуговування читачів – дистанційну, нову категорію користувача – у режимі реального часу.

Констатувалось, що інтернетизація бібліотек в Україні, хоча й має сталу тенденцію до зростання, відбувається повільно. За статистикою, лише кожна сота українська бібліотека освоїла інтернет-ринок. У веб-просторі представлено лише 330 бібліотек України, що становить менше 1 % усієї кількості.

Лише найбільші бібліотеки країни, такі як НБУВ, Парламентська, Львівська наукова імені В. Стефаника, досить широко використовують можливості інтернету.

Для користувачів бібліотек, насамперед вчених, фахівців, викладачів, студентів, інтернет відкрив нові можливості збагачення різноманітною оперативною науковою інформацією, значно розширив і спростив доступ до довідкових ресурсів (баз даних, бібліографічних покажчиків, енциклопедій тощо) та новин.

До послуг читачів, яких цікавить така інформація, глобальні пошукові системи (наприклад, Google, Google Scholar, Scirus, FileWatcher), пошукові системи України (Meta, Cova, Український портал, FilesComUa), Росії (Яndex, Rambler, Quintura, FileSearch.ru) та ін. Серед значної кількості українських джерел оперативної наукової інформації можна назвати, зокрема, сайт НАНУ, веб-сторінки Міністерства освіти й науки, академічних інститутів, вищих навчальних закладів, наукових бібліотек тощо.

При цьому, незважаючи на зростаючі темпи інтернетизації українського суспільства, проблема оперативної доставки наукової інформації залишається актуальною, оскільки практично всі галузі людської життєдіяльності потребують такої інформації.

Тому цілком слушною видається ідея, що висловлюється в українських ЗМІ, про створення інформаційного агентства, яке б надавало оперативну наукову інформацію в онлайн-режимі.

У цілому, тенденції розвитку українського інтернет-середовища свідчать про те, що його роль як джерела оперативної наукової інформації і надалі підвищуватиметься. На це вказують зростаюча потреба в інформації в глобалізованому світі, динаміка щорічного збільшення кількості комп'ютерів (50 % – в Україні, 12 % – у світі), кількісне і якісне зростання мобільних телефонних мереж.

Помітнішу роль як у наданні інтернет-послуг з розповсюдження оперативної наукової інформації, так і в просуванні сучасних технологій у регіонах мають відігравати бібліотеки. При цьому надзвичайно перспективним видається напрям їх діяльності з виробництва власних інформаційних продуктів.

Роль наукових бібліотек як універсальних інформаційних центрів у сучасному демократичному процесі, у сприянні безпеці національного інформаційного простору в умовах інформатизації та глобалізації, специфіку функціонування електронних бібліотек як складової інформатизації українського суспільства, можливості бібліотечних установ в інформаційному супроводі діяльності регіональної влади було розкрито у доповідях **Т. Ю. Гранчак**, канд. іст. наук, зав. відділу НБУВ, **В. М. Удовика**, канд. іст. наук, зав. відділу НБУВ, **І. А. Вишневської**, н. с. НБУВ, **Є. О. Голодриги**, м. н. с. НБУВ, **О. Д. Рябокона**, м. н. с. НБУВ, **О. П. Желай**, м. н. с. НБУВ, **Н. І. Мойсеєнко**, н. с. НБУВ, **М. А. Чиж**, н. с. НБУВ.

Було зроблено наголос на тому потужному інфор-

маційно-аналітичному потенціалі, який мають у своєму розпорядженні наукові бібліотеки, і можливостях його використання для ефективного інформаційного супроводу і забезпечення процесів, що відбуваються у суспільстві.

Зазначалось, що, по-перше, наукові бібліотеки мають змогу забезпечити своїм користувачам доступ до найрізноманітнішої і найновішої інформації (в тому числі наукового характеру) в умовах для її найоптимальнішого пошуку. Можливість швидко отримати потрібну інформацію дає змогу і представникам органів державної влади, і окремим громадянам оперативно реагувати на суспільно-економічні зміни, приймати відповідні новим умовам рішення і залишатись активними свідомими суб'єктами демократичного процесу.

Крім того, шляхом аналізу і відбору потрібної інформації в межах наукових бібліотек стає можливим заповнення «прогалин» вітчизняної інформаційної бази, в тому числі й наукової, тими зарубіжними інформаційними продуктами, в яких відчувається потреба і на які в суспільстві є попит.

При цьому розширюються не лише можливості бібліотек для задоволення пізнавальних запитів користувачів. Розширення міжнародних інформаційних контактів сприяє розвитку обмінів у сфері наукової думки, технічних зв'язків, що, своєю чергою, стимулює прискорення процесів творення нової наукової інформації.

Цим самим бібліотечні установи сприяють забезпеченню суспільно-економічного поступу і закладенню підвалин для підвищення економічного, соціально-культурного рівня розвитку держави, її громадян та, як наслідок, рівня їх політичної свободи.

По-друге, поєднання наукової та прикладної складових у діяльності наукових бібліотек сприяє оперативному впровадженню в практичну діяльність результатів останніх наукових досліджень, що у підсумку підвищує ефективність створюваного інформаційного продукту.

По-третє, виправдане залучення до наукових бібліотек фахівців з різних галузей знань – істориків, філософів, філологів, соціологів, економістів, представників фізико-математичних і біологічних наук, фахівців з інформатики та обчислювальної техніки, адміністраторів комп'ютерних мереж і систем, які реально становлять «левоу частку» (до 50 %) штату працівників з вищою освітою великих наукових бібліотек, дає змогу ефективно обробляти інформацію з метою забезпечення дії принципу «кожному користувачеві – потрібну йому інформацію».

Четверте. Синтезований інформаційний продукт, що виробляється в наукових бібліотеках, сприяє охопленню суті ситуації, суспільних явищ об'ємно, з урахуванням різних позицій, точок зору, визначенню їх впливу на суспільно-державне життя, прогнозуванню їх можливого розвитку і створює умови для вироблення рекомендацій для управління ними. На основі такого продукту стає можливим свідоме прийняття рішень, а отже – забезпечення свободи волі й вибору, що є невід'ємним

принципом демократії. Саме цей аспект діяльності наукових бібліотек набуває все більшої значущості в контексті глобалізації, коли швидка зміна умов потребує адекватної реакції як з боку влади, так і з боку громадськості.

Ще однією перевагою наукових бібліотек у сприянні процесам демократизації є те, що, маючи доступ до великих масивів інформації, вони здатні вдосконалювати свої навігаційні характеристики і надавати довідково-консультативні послуги, сприяючи, таким чином, підвищенню інформаційної та політико-правової культури громадян, громадських організацій та органів державної влади.

Крім того, розвиваючись як сучасні суспільні інформаційні центри, бібліотеки мають можливість забезпечувати опосередкований зв'язок між громадськістю й органами державного управління, що є необхідною умовою функціонування демократії.

Наголошувалося на ще одному важливому аспекті діяльності наукових бібліотек як структур, які мають потенційну можливість інтегрувати на основі єдиних стандартів різномірні джерела інформації за тематичною ознакою. Мова йде про всебічну популяризацію українського в інформаційному полі інтернету з використанням останніх досягнень сучасних інформаційних технологій, введення української інформаційної продукції у міжнародний інформаційний обіг за допомогою веб-сайтів.

Зусиллями наукових бібліотек здійснюється упорядкування значних масивів інформації, які все більше представляють Україну в мережі. Фактично, таким чином забезпечується дія одного з основних принципів демократії – відкритості суспільства.

Особливостям і перспективам розвитку наукових бібліотек та їх інформаційно-аналітичних підрозділів в інформаційному суспільстві в умовах розвитку електронного середовища було присвячено доповіді **Н. С. Вітушко**, зав. відділу НБУВ, **О. В. Ворошилова**, канд. іст. наук., с. н. с. НБУВ, **Л. В. Присяжної**, м. н. с. НБУВ.

У виступах йшлося про те, що стрімкий розвиток інформаційних технологій радикально змінив саму філософію бібліотечної справи. В сучасних умовах одним з найважливіших завдань бібліотек усіх типів є забезпечення вільного і необмеженого доступу до міжнародних і національних інформаційних ресурсів, оскільки вони набувають значення стратегічних, тобто визначають рівень соціально-економічного розвитку країни.

З отриманням бібліотекою доступу до інтернету за наявності розгалуженої внутрішньобібліотечної локальної мережі розпочинаються масштабні перетворення, пов'язані з включенням світових інформаційних масивів в систему обслуговування читачів. Інформаційні можливості інтернету дають змогу збагатити інформаційний потенціал бібліотек поряд із традиційними

джерелами (книги, періодичні видання) джерелами світової інтернет-мережі, що поступово перетворюється на невід'ємну характеристику бібліотечного сервісу. А кількість читачів, що приходять в бібліотеку заради користування інтернет-ресурсами, зростає значно швидше, ніж кількість відвідувачів читальних залів. Поступово інтернет перетворюється на засіб, що здатен розв'язати такі бібліотечні проблеми, як:

- а) недостатність обсягів комплектування (у мережі швидко з'являються і ще швидше поповнюються такі джерела інформації, як файлообмінники, інтернет-бібліотеки тощо);
- б) дефіцит площ для зберігання книг, періодичної преси (місткість інтернету не має обмежень);
- в) відсутність потрібного джерела у зв'язку із користуванням іншим читачем (одиниця інформації інтернету в онлайн-режимі відкрита для необмеженої кількості користувачів);
- г) комплекс проблем, пов'язаних із збереженням фондів на паперових носіях тощо.

При цьому, якщо ще кілька років тому на бібліотеки покладалося завдання надати доступ до інформації в мережі, тобто по суті вони були споживачами інформації, то на сьогодні до цього завдання додається ще одне – представлення в інтернеті своїх власних ресурсів.

Нині нові інформаційні технології широко застосовуються у видавничій діяльності бібліотек. Зокрема, випуски інформаційних збірників, довідкові видання, методичні чи інформаційно-аналітичні матеріали розміщуються на бібліотечних сайтах, що набагато дешевше друкованої версії. Крім того, користувач має можливість отримати її миттєво і в доступній формі.

З урахуванням викладених вище тенденцій було зроблено висновок стосовно необхідності скеровування бібліотечної освіти в напрямі формування інноваційного мислення бібліотечних працівників, здатних здійснити системні зміни в бібліотечній сфері діяльності.

Бібліотеки в XXI столітті, комбінуючи власні і віддалені ресурси, наближаються до концепції віртуальної бібліотеки.

Під час роботи секції її учасниками були вироблені пропозиції стосовно розвитку і вдосконалення діяльності інформаційно-аналітичних відділів бібліотек, підвищення ефективності використання інформаційно-аналітичних ресурсів бібліотеки. Зокрема, було наголошено на тому, що з огляду на закономірності розвитку бібліотечної галузі та враховуючи процеси глобалізації та інформатизації, особливу увагу доцільно приділити посиленню міжбібліотечної кооперації, впровадженню інноваційних технологій у комплектування, структурування, систематизацію, збереження і використання фондів бібліотек.

Т. Гранчак,
зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук